

INVESTITSIYA FAOLIYATINI MOLIYAVIY BOSHQARISH

Muxammadjonov Shoxrux Maxmudjonovich
O‘zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
Magistratura tinglovchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Investitsiya, iqtisodiyot, kapital qiymat, mulk, loyiha, korxonalar, pul.

Investitsiya (lotincha: investio — „o‘rash“) — iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo‘yish). Pulning vaqt (zamon)ga bog‘liq qiymati nazariyasiga ko‘ra, investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag‘lar qo‘yishdir. Investitsiya kapitalni muayyan muddatga bog‘lashni yoki band qilishni bildiradi. Bundan asosiy maqsad kapital qiymatini saqlab qolish yoki bo‘lmasa kapital qiymatini vaqtda o‘stirib borishdir. Iqtisodiy mazmuni jihatdan investitsiya turli faoliyatlarga safarbar etilgan moddiy, nomoddiy boyliklar va ularga bo‘lgan huquqlarni aks ettiradi. Investitsiya sifatida pul, qimmatli qog‘ozlar (aksiya, obligatsiya, sertifikat, veksel), yer, bino, inshoot kabi boyliklar, intellektual mulk bo‘lgan ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar va b. ishlatiladi. Investitsiya loyihalariga mablag‘ qo‘yuvchilar — investorlar davlat, kompaniya, korxonalar, chet el fuqarolar, aholi va boshqalar bo‘lishi mumkin. Uning quyidagi turlari mavjud: davlat investitsiyasi — davlat byudjeti va moliya manbalari hisobidan kiritiladi; chet el investitsiyasi — xorijiy davlatlar, banklar, kompaniyalar, tadbirkorlar tomonidan kiritiladi; xususiy investitsiya — xususiy, korporativ xo‘jalik va tashkilotlar, fuqarolar mablag‘lari, shu jumladan, shaxsiy va jalb qilingan mablag‘lar hisobidan qo‘yiladi. Investitsiya qo‘yilish shakliga qarab moliyaviy (portfel) va real (ishlab chiqarish) investitsiyaga bo‘linadi. Moliyaviy (portfel) investitsiya — aksiya, obligatsiya va b. qimmatli qog‘ozlarni sotib olishga qo‘yiladigan investitsiya, ; real investitsiya — moddiy ishlab chiqarish (sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish va b.) sohasiga, moddiy-ashyoviy faoliyat turlariga uzoq, muddatli mablag‘lar qo‘yish shakllarida amalga oshiriladi. Jahon tajribasida investitsiyani moliyalashtirish turli usul va shakllarda, shu jumladan, korxonalarni aksiyadorlashtirish va aksiyalarni joylashtirish, byudjet mablag‘lari, bank kreditlari, lizing, bevosita chet el investitsiyalari, ipoteka, byudjetdan tashqari maxsus fondlar, amortizatsiya va xo‘jalik yuritish sub’yektlarining boshqa mablag‘lari hisobiga amalga oshiriladi. Keyingi davrda xalqaro iqtisodiy munosabatlarda investitsion hamkorlik rivoj topdi. Bunday

hamkorlikning real, moliyaviy, intellektual (litsenziyalar, nou-xauni berish, hamkorlikda bajariladigan ilmiy ishlanmalar va b.ga mablag' sarflash) ko'rinishlari bor. Investitsion hamkorlik umumjahon va milliy muammolarni hal qilishga xizmat qiladi. Jahondagi bevosita investitsiya faol o'sib bormoqda: 1980-yillar o'rtalarida jahon bo'yicha umumiy yillik investitsiya hajmi 450 milliard dollarni tashkil qilgan bo'lsa, 1990-yillar o'rtalariga kelib investitsiya hajmi 2 trillion dollardan oshdi. O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida respublika iqtisodiyotida tuzilmaviy o'zgarishlarni amalga oshirishda investitsiyadan samarali foydalanilmoqda. O'zRda 1996-yildan boshlab respublika hukumati har yili davlat byudjeti va byudjetdan tashqari fondlar mablag'lari hisobidan kapital qo'yilmalar limitlari, chet el investitsiyalari va hukumat kafolati bilan olingan kreditlar hisobiga aniq qurilishlar dasturi, shuningdek, bevosita chet el investitsiya va kreditlari hisobiga qurilishlar dasturidan iborat bo'lgan Davlat investitsiya dasturini qabul qiladi. Respublika iqtisodiyotiga investitsiya kiritishda davlat byudjeti mablag'lari, chet el investitsiyalari, korxonalarining o'z mablag'lari va aholi jamg'armalari qatnashmoqda. Respublikada aholining qimmatli qog'ozlarga jamoaviy investitsiyani amalga oshiradigan xususiylashtirish investitsiya fondlari (XIF) va kompaniyalari tarmog'i rivoj topdi. 2000-yilda moliyalashtirishning jami manbalari hisobidan mamlakat iqtisodiyotiga salkam 700 milliard so'm, shu jumladan, 810 million AQSH dollari investitsiyalandi. Uning 30,3 % ni respublika byudjeti, 39,1 % ni korxonalar va aholi mablag'lari, 7,5 % ni banklar kreditlari va b. qarz mablag'lar, 21,7 % ini chet el investitsiyalari va kreditlari, 1,4 % ni byudjetdan tashqari jamg'armalar mablag'lari tashkil qiladi. Respublikada investitsiya faoliyatining huquqiy bazasini yaratishda „Chet el investitsiyalari va chet ellik investorlar faoliyatining kafolatlari to'g'risida“ (1995-yil 5-may), „Investitsiya faoliyati to'g'risida“ (1998-yil 12-dekabr), „Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to'g'risida“ (1998-yil 30-aprel), „Chet el investitsiyalari to'g'risida“ (1998-yil 30-aprel), „Lizing to'g'risida“ (1999-yil 14-aprel), „Qimmatli qog'ozlar bozorida investorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida“ (2001-yil 30-avgust) qonunlarining qabul qilinishi muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Investitsiya faoliyatida investorlar har bir mamlakatdagi investitsiya muhiti bilan bog'liq bo'lgan ko'pdan-ko'p xatarlarga duch keladilar. Shu sababli investitsiyani, ayniqsa, chet el investitsiyalarini su-g'urta qilish muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda xorijiy investitsiyalarni sug'urtalash sohasida 1994-yilda tashkil etilgan „O'zbekinvest“ eksport-import milliy sug'urta kompaniyasi faoliyat olib boradi[1].[5]

Investitsiya faoliyati investorning investitsiya resurslarini investitsiya obyektiga safarbar qilishga asoslangan bo'lsa, bu faoliyat investorning maqsadini tashkil etish va boshqarishni taqozo etadi. Investitsion faoliyatni moliyaviy boshqarish zarurati shu bilan izohlanadiki, investitsiya faoliyatiga har qanday investitsiya, pirovardida,

investorning manfaatlarini avtomatik tarzda ta'minlay olmaydi. Biz bilamizki, investorlar har doim o'zlarining investitsiya faoliyatidan katta foyda va imtiyozlarni qidiradilar. Bu orqali ular o'z kapitalini ko'paytirishni va bozor tavakkalchiligi ostida uni qiymatini yo'qotishdan himoya qilishni istashadi. Buning uchun ular o'z sarmoyalarini eng maqbul investitsiya loyihasiga yo'naltirish va uning harakatini muntazam ravishda boshqarish orqali o'z maqsadiga erishishga intiladi. Investitsion faoliyat investitsiya faoliyati subyektlari tomonidan investitsiya faoliyati obyektlariga yo'naltirilgan investitsiya resurslari bilan bog'liq holda vujudga keladigan munosabatlarni o'zida mujassam etgan bo'lsa, bu faoliyat investorlarning aniq maqsadlaridan kelib chiqib vujudga keladi va rivojlanadi. Shu bilan birga, qurilishi va foydalanishi qonun hujjatlarida belgilangan sanitariya-gigiyena, radiatsiyaviy, ekologik, arxitektura va boshqa talablarga javob bermaydigan, fuqarolarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan yuridik shaxslar va jismoniy shaxslar manfaatlarini buzuvchi obyektlarga investitsiya kiritish taqiqlanadi. Bunday obyektlarni davlat ahamiyatiga molik ob'ektlar sifatida boshqa subyektlar tomonidan investitsiya qilinishi qonuniy ravishda taqiqlanadi. Agar investitsiya faoliyati investorning investitsiya resurslarini investitsiya obyektiga safarbar etishga asoslangan bo'lsa, bu faoliyat investorning maqsadini tashkil etish va boshqarishni talab qiladi. Investitsion faoliyatni moliyaviy boshqarish zarurati shuni anglatadiki, har qanday investitsiya faoliyati oxir-oqibat investorning manfaatlarini avtomatik ravishda ta'minlay olmaydi. Biz bilamizki, investorlar har doim o'zlarining investitsiya faoliyatidan katta foyda va imtiyozlarni qidiradilar. Bu orqali ular o'z kapitalini ko'paytirishni va bozor tavakkalchiligi ostida o'zlarini qiymatini yo'qotishdan himoya qilishni xohlashadi. Buning uchun ular o'z sarmoyalarini eng maqbul investitsiya loyihasiga yo'naltirish va uning harakatini muntazam ravishda boshqarish orqali o'z maqsadlariga erishishga intiladi. Investitsion faoliyatda investorlar daromad (daromad) olish yoki samaradorlikka erishish maqsadida investitsion resurslarni iqtisodiyot tarmoqlariga kiritadilar.

Shunga ko'ra, investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarish zarurati quyidagilar bilan izohlanadi:[4]

- investorning investitsiya faoliyatini moliyalashtirishni tashkil etishdagi maqsadi;
- investorning investitsiya faoliyati orqali o'z kapitalini yanada oshirish istagi;
- doimiy boshqaruvsiz investitsiya faoliyatini tashkil etishning samarasizligi;
- turli risk omillarining investitsiya faoliyatini samarali olib borishga ta'siri;
- investitsiya faoliyatida investordan tashqari ko'plab boshqa ishtirokchilarning ishtiroki va unda mavjudligi;
- har qanday investitsiya faoliyati, albatta, davlat va jamiyat manfaatlari va rivojlanishiga xizmat qilishga qaratilganligi;
- bozorda kuchli raqobat:[3]

- investorning cheklangan investitsiya resurslari va shuning uchun eng samarali investitsiya obyektida cheklangan vaqt ichida undan maksimal darajada foydalanish istagi va boshqalar.

O'zbekistonda investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarishda mavjud muammolarning jiddiyligi va hal etilishi zarur bo'lgan dolzarb masalalar iqtisodiyot rivojida o'z o'rniga ega bo'lgan qator muhim tarmoqlarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Buning uchun mavjud muammolarni hal qilish uchun chuqur va har tomonlama izlanishlar olib borilishi kerak. Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida quyidagi umumiy xulosalar shakllantirildi:[2]

1. Investitsiya faoliyatini boshqarish investitsiya loyihasi bilan bevosita bog'liq holda tashkil etilganligi sababli, muayyan loyiha bo'yicha investitsiya faoliyatini boshqarish zarurati quyidagilardan iborat:

- moliyaviy beqarorlik sharoitida loyiha samaradorligini pasaytirish xavfining ustunligi;
- investitsiya loyihasini boshqarishning vaqt jarayoni bilan aloqasi;
- loyihaning yakuniy natijasiga ta'sir etuvchi muhim omillardan biri bu inflyatsiyaning mavjudligi;
- turli noaniqliklarning mavjudligi va ta'siri;
- har qanday loyihaning kuchli va zaif tomonlarini, ularni moliyaviy tahlil qilish va diagnostika qilish orqali loyihani amalga oshirishda duch keladigan xatarlarni, inqirozdan chiqish uchun qaror qabul qilish zarurligini, chora-tadbirlar ishlab chiqishni hisobga olgan holda.

2. Investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarishda moliyalashtirish manbalari muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ulardan samarali foydalanish moliyaviy menejmentning eng dolzarb masalalaridan biridir.[1]

Xulosa:

Investitsion faoliyatni moliyaviy boshqarishga turli omillar ta'sir qiladi. Tadqiqotlarimiz natijalari shuni ko'rsatdiki, ularni makro va mikro darajada ta'sir etuvchi omillarga ajratish maqbuldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sherov, A. (2015). Foreign experience in financing of higher educational system. Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach [L 26], 1, 92-95.[1]
2. Ibodov, A., & Sherov, A. (2015). Analysis of bank risks in Uzbekistan. Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach [L 26], 1, 60-63.[2]

3. Boberski Vince. Community Banking Strategies: Steady Growth, Safe Portfolio Management, and Lasting Client Relationships First published:10 September 2012 Print ISBN:9781576603697- 79 p.[3]

4. Docherty Adrian and Franck Viort. Better Banking: Understanding and Addressing the Failures in Risk Management, Governance and Regulation First published: 20 December 2013 Print ISBN:9781118651308, — 115 p.[4]

5. Jonathan Golin and Philippe Delhaise. The Bank Credit Analysis Handbook, A Guide for Analysts, Bankers, and Investors. — Second Edition. — Wiley, 2013. — 924 p.[5]